

Судебная книга витебского воеводы, господарского маршалка, волковысского и оболецкого державцы М. В. Клочко. 1533-1540 (Литовская метрика. Книга № 228. Книга судных дел № 9), [публикацию подготовили В. А. Воронин, А. И. Груша, И. П. Старостина, А. Л. Хорошкевич; ответственные редакторы А. Л. Хорошкевич, Г. Я. Голенченко], Москва 2008, 525 с.

У канцы XVIII ст. дзяржаўны архіў Вялікага Княства Літоўскага (так зв. „Літоўская Метрыка” — далей: ЛМ) быў захоплены (выкрадзены) і вывезены з радзімы на чужыну, у Расею. Пасля шматразовых зменаў месцазнаходжання з 1887 г. насуперак гістарычнай справядлівасці ён незаконна ўтрымліваецца ў Маскве. Цяпер гэта фонд 389 „Літоўская Метрыка” ў складзе Расейскага дзяржаўнага архіва старажытных актаў. Спачатку літоўскія, а пазней беларускія даследчыкі атрымалі магчымасць карыстацца найкаштоўнейшымі крыніцамі нашага мінулага ў сваіх нацыянальных архівах у выглядзе фотакопій на мікрофільмах (у Мінску гэта фонд КМФ-18), якія нарэшце зрабілі і перадалі расейскія архівісты. Менавіта нашыя літоўскія калегі выказвалі і выказваюць найбольшую актыўнасць у вывучэнні дакументаў ЛМ і публікацыі асобных кніг. Некалькі выданняў падрыхтавалі польскія гісторыкі — пераважна прафесары Анджэй Рахуба і Генрык Люлевіч. Асабліва адзначым 6 кніг так званых „Рэестраў падымных” ваяводстваў ВКЛ з другой паловы XVII ст. пад знакам „Літоўская метрыка”. Апошнім часам да выдання ЛМ далучыліся беларускія і ўкраінскія гісторыкі. На канец 2009 г. мы валодалі інфармацыяй пра 42 друкаваныя Кнігі Літоўскай Метрыкі: з іх літоўцамі падрыхтаваныя 30, беларусамі — 8, палякамі — 2 і ўкраінцамі — 2. Нарэшце навуковая грамадскасць дачакала першага сучаснага расейскага выдання. Папраўдзе кажучы, гэта беларуска-расейскі праект, які быў рэалізаваны ў межах сумеснага гранту Расейскага гуманітарнага навуковага фонду і Беларускага фонду фундаментальных даследаванняў. Непасрэдныя выканануць — Васіль Варонін і Аляксандр Груша з беларускага боку, Ганна Л. Харашкевич і Іна П. Старасціна з расейскага. Чаму нарэшце? Справа ў тым, што ў Расейскай імперыі ў канцы XIX — пачатку XX стст. пачала закладацца традыцыя друкавання дакументаў ВКЛ, і дасягненні ў гэтай галіне ўжо даволі значныя. Варта прыгадаць выданні, падрыхтаваныя Фёдарам Ляントовичам, Мітрафанам Доўнар-Запольскім, Станіславам Пташыцкім, Ежы Маліноўскім. Таксама актуальнымі для сучасных даследчыкаў застаюцца фундаментальныя кнігі Мацвея Любашкага, Івана Лапо, Мітрафана Доўнар-Запольскага, Уладзіміра Пічэты, напісаныя пераважна

на інфармацыі з дакументаў Літоўскай Метрыкі.

Беларускім і расейскім даследчыкамі была падрыхтавана да друку кніга № 228 па агульнай нумарацыі калекцыі „Літоўская Метрыка”, якая з'яўляецца 9 „Кнігай судовых справаў”, і храналагічна ахоплівае перыяд 1533-1540 гг. Галоўная спецыфіка і каштоўнасць дадзенай кнігі ЛМ заключаецца ў выразнай рэгіянальнасці інфармацыі. Яна належыць да малалікай групы кніг, якія пісаліся не ў сталіцы ВКЛ Вільне і не цэнтральнымі ўстановамі ўлады. У кнізе 228 сабраныя акты, звязаныя з выкананнем непасрэдных службовых абавязкаў віцебскага ваяводы, гаспадарскага маршалка, ваўкавыскага і abolецкага дзяржаўцы Мацея Вайцехавіча Клочкі (? — 1543). Ён паходзіў са старажытнага літоўскага баярскага роду гербу „Павяла”, вядомага па крыніцах з пачатку XV ст. Дзякуючы актыўнай дзейнасці Войцеха Янавіча Клочкі (бацькі Мацея) і спрыяльным умовам на мяжы XV-XVI стст. род апынуўся сярод найбольш упływowых у ВКЛ. У 1495 г. Войцех Клочка прызначаецца распараджальнякам двара вялікай княгіні Алены Іванаўны, жонкі Аляксандра Ягелончыка, пазней ковенскім намеснікам і земскім харужым. З 1500 г. ён уваходзіць у склад Паноў-Рады як гаспадарскі маршалак. Лічыўся кваліфікованым дыпламатам, пра што сведчаць яго неаднаразовыя дыпламатычныя місіі ў Москву і Польшчу. Памёр Войцех Янавіч Клочка каля 1514 г. Яшчэ большых кар'ерных поспехаў дасягнуў ягоны сын Мацей Вайцехавіч. І зноў не без дапамогі жанчыны: ён належаў да самых адданых прыхільнікаў каралевы Боні. Натуральная, яна ўмела адплаціць за адданасць. Свой палітычны і маёмы рост Мацей Клочка пачынае прыкладна з 1520 г., калі становіцца ваўкавыскім дзяржаўцам і гаспадарскім маршалкам. З 1532 г., пры актыўным удзеле Боні, ён прызначаецца віцебскім ваяводам і адначасова намеснікам яе ўладанняў у Абольцах. Удзельнік вайны 1534-1537 гг. ВКЛ з Маскоўскім княствам і пасольства да ўсходняга праціўніка ў 1537 г. М. Клочка незадоўга да смерці, летам 1542 г., прызначаецца жамойцкім старастам, а 11 красавіка 1543 г. памірае, хутчэй за ўсё ў Ваўкавыску. Быў жанаты з Кацярынай Глябовіч, спадчынніцай маёнтка Рудка на Падляшшы, але пасля сябе не пакінуў нашчадкаў¹.

У рэцэнзаванай кнізе надрукаваныя 212 дакументаў. Пераважная большасць з іх — гэта запісы і дакументы, якія адлюстроўваюць непасрэдна судовую дзейнасць Мацея Клочкі. Сярод адзінковых матэры-

¹ A. Winiarska, *Kłoczko Wojciech Janowicz*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XIII, 1967-1968, s. 49; B. Насевіч, *Клочки [у:] Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў 2-х татах*, Мінск 2006, т. 2, с. 109; B. A. Воронин, *Матей Войтехович Клочко и его судебная книга*, [в:] *Судебная книга витебского воеводы, господарского маршалка, волковыского иabolецкого державцы М. В. Клочко. 1533-1540 (Литовская метрика. Книга № 228. Книга судных дел № 9)*, Москва 2008, с. 6-8.

ялаў іншага характару чытач знайдзе: запіс каралеўскага рашэння (№ 207), два лісты М. Клочкі да караля Жыгімента Старога і каралевы Боны (№ 106, 107), перапіску з полацкім мытнікам Глебам Іванавічам Зеноўевічам (№ 31-33), а таксама некалькі розных запісаў інфармацыйнага характару („на памяць”, № 208-210). З судовых запісаў зафіксаваныя 201, якія па месцах выканання размяркоўваюцца наступным чынам: Віцебск — 140, Ваўкаўск і навакольныя сёлы Ваўкаўскага павета (Лыскава, Петухова, Рудка [?— А. С.] — 26, Абольцы — 23, Вільня — 9, Віцебск альбо Аболь — 3. Дадзеная статыстыка выразна паказвае рэгіянальны характар дзейнасці гаспадарскага маршалка М. В. Клочкі. Даследчык можа атрымаць інфармацыю аб спецыфічных мясцовых проблемах у розных частках ВКЛ. Варты ўвагі яшчэ адзін цікавы момант зместу дакументаў кнігі № 228. Гэта ўжыванне, амаль дакладнае цытаванне, прамоў удзельнікаў судовых спрэчак. Дадзеныя цытаты з'яўляюцца багатай крыніцай для спецыялістаў па гісторыі беларускай мовы, а таксама пры канструяванні псіхічнага і культурна-антрапалагічнага вобліку нашых продкаў.

Важным для гісторыкаў момантам з'яўлецца тое, што складальнікі звярнулі ўвагу на некаторыя факты судовай практыкі на тэрыторыі ВКЛ у першыя дзесяцігоддзі пасля прыняцця Першага Літоўскага Статута (1529 г.). У адным выпадку, гэта выкарыстоўванне „навэлы Юсцініяна” падчас судовага разбіральніцтва ў Віцебску (документ № 83)². 23 кастрычніка 1538 г. быў зроблены запіс судовага выраку па скарзе Яцка, віцебскага намесніка архіепіскапа Палацкага, Віцебскага і Мсціслаўскага Семяона, на віцебскіх мяшчан за неадпаведныя („гвалтоўныя”) паводзіны і перашкоды падчас правядзення службы ў Прачысценскай царкве. Перад суддзямі паўстала праблема, бо ў Першым Статутце Літоўскім не было адпаведнага артыкула за падобнае парушэнне. Тады яны звярнуліся па дапамогу да ўладыкі, і ён зрабіў выпіс з Царкоўнага ўставу, натуральна, з уласнымі інтэрпалаціямі на сваю карысць.

У іншым выпадку Г. Харашкевіч у інфармацыі дакументаў кнігі № 228 знайшла грунтоўныя доказы таго, што Першы Статут Літоўскі 1529 г. вельмі хутка пасля выдання быў адаптаваны і пачаў шырока выкарыстоўвацца на перыферах ВКЛ³.

Мусім адзначыць амаль бездакорную археаграфічную працу складальнікаў рэцэнзаванага выдання. У параўнанні з папярэднімі літоў-

² И. Старостина, *Применение новеллы Юстиниана в суде Великого княжества Литовского 1538 г. (на основании материалов книги Литовской Метрики № 228)*, [w:] *Z dziejów kultury prawnej: Studia ofiarowane Profesorowi Juliuszowi Bardachowi w dziewięćdziesięciolecie urodzin*, Warszawa 2004, s. 135-147.

³ А. Л. Хорошкевич, «...У статут угленувше...», [в:] *Памяти Лукичева*, Москва 2006, с. 80-88.

скім і беларускім расейска-беларускі праект выдання Літоўскай Метрыкі вельмі багата забяспечаны разнастайнымі каментарыямі, дадаткамі і паказальнікамі. Беларускія аўтары В. Варонін і А. Груша, з дапамогай Максіма Макарава і Рагнеды Аляхновіч, падрыхтавалі вельмі важныя храналагічныя каментары да дакументаў без датай, зверыфікавалі адпаведныя артыкулы Першага Літоўскага Статуту 1529 г., калі яны ўзгадваліся, і адзначылі выкарыстоўванне нормаў Віцебскага земскага права. Таксама былі зроблены ўдалыя спробы ідэнтыфікаваць некаторых асоб — віцебскіх войтаў Івана Грыгоравіча Крупеніча, Грыгорыя Аляхновіча Гутара і полацкага, віцебскага і мсціслаўскага архіепіскапа Семёна. Сярод паказальнікаў грунтоўнасцю вылучаюцца асабовы і геаграфічны.

Асобна сярод дадаткаў прадстаўлены 41 ілюстрацыя з арыгіналу кнігі, якія даюць чытачу ўяўленні аб археаграфічных асаблівасцях рукапісу. Тут чытач знайдзе ўсе выяўленыя ў кнізе № 228 вадзяныя знакі, розныя почыркі, пераплёт кнігі, транслітараваны рэестр зместу кнігі. Ёсць нават 4 карты, складзеныя Віктарам Цемушавым, на якіх пазначана большасць лакалізаваных населеных пунктаў з дакументаў кнігі з характарыстыкамі іх адміністрацыйнага значэння, тыпаў паселішча, наяўнасці замка, палаца, двара, маёнтка.

Альбіна Семянчук
(Гродна)